

PREFAȚĂ

Într-o scrisoare trimisă în țară, înainte de 1848, Dumitru Brătianu, aflat la Paris, scria: „Prietenii..., când vom avea și noi o patrie...”.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, o bună parte a românilor erau risipiți sub stăpâniri străine, iar cei din Principate continuau să trăiască sub suzeranitatea Porții și protecția apăsătoare a Rusiei.

În discursul ținut în fața studenților români de la Paris, la 1 ianuarie 1847, Nicolae Bălcescu, idealistul naționalist vizionar, spunea: „Ținta noastră, domnilor, socotesc că nu poate fi alta decât unitatea românilor...”.

Cum s-a născut România? De unde a pornit ideea națională?

A fost, mai întâi, viziunea vechii Dacii, a unității pământului românesc din această întinsă vatră ancestrală. În 1840, la Iași, Mihail Kogălniceanu edita „Dacia literară”, care se adresa scriitorilor români din toate provinciile românești. În aceeași vreme, în anul 1845, la București, Nicolae Bălcescu și August Treboniu Laurian, cărturar transilvănean, editau publicația „Magazin istoric pentru Dacia”, destinată cercetărilor români de peste tot.

În acțiunile întreprinse de fruntașii români din acești ani, se contura deja idealul politic național al daco-românismului, care viza constituirea unui stat cuprinzând pe românii din toate provinciile locuite de aceștia. Mișcarea de deșteptare națională, declanșată în primăvara anului 1848, era concepută ca o singură (unică) revoluție românească, cu același program, cu aspirații naționale identice, chiar dacă acțiunile revoluționare s-au desfășurat separat, din cauza condițiilor concrete istorice ale fiecărei țări. Adunarea națională de la Blaj, din mai 1848, cerea „unirea cu Țara (Românească)”, aici erau prezenți fruntași politici din toate cele trei țări române. Mai târziu, după izbucnirea revoluției muntene, în iunie, fruntașii naționali plănuiau întrunirea unui Congres general al românilor, la București, în vara lui 1848, consacrat unirii teritoriilor românești. Aceasta nu era o aspirație utopică, ci o modalitate politică concretă de înfăptuire a unității românești, dovadă acuzația formulată de contele Nesselrode, ministrul de externe al Rusiei, în nota din 19/31 iulie 1848, că revoluționarii intenționau să constituie „un regat daco-român”. Sub presiunea evenimentelor, în eventualitatea unei intervenții militare ruso-otomane, fruntașii români aveau în vedere ca generalul Gheorghe Magheru să

se retragă cu forțele sale în munți, apoi să treacă dincolo, în Ardeal, pentru a se uni cu oștile lui Avram Iancu din Apuseni.

Înăbușirea revoluției naționale a românilor, prin acțiunea comună a celor trei imperii vecine, nu a permis constituirea unui stat național integral, în noul context de după înfrângerea Rusiei în războiul Crimeii, dar proiectul daco-român se va împlini treptat. Mai întâi, la 24 ianuarie 1859, prin unirea celor două Principate și constituirea României, prin proclamarea independenței, la 10 mai 1877, și apoi a Regatului, în 1881. Noul stat consolidat, care includea acum și Dobrogea, a acționat ulterior ca un „Piemont al românismului” și, în contextul marelui război (1914-1918), s-a putut încheia România Mare, în 1918, patria tuturor românilor din spațiul vechii Dacii. Această carte înfățișează, sintetic și coerent, împlinirea treptată, metodică și migăloasă, a proiectului statal național daco-român.

La baza expunerii noastre au stat surse și izvoare fundamentale ale istoriei moderne, Anul 1848 în Principate, Acte și documente relative la istoria renașterii României (AD), Documente privind Unirea Principatelor (DUP), Documente privitoare la războiul de independență (DIRRI), 1918 la români ș.a. Menționăm lucrările și studiile unor istorici precum N. Iorga, Gh. Platon, L. Boicu, D. Berindei, Gh. Brătianu, I. Nistor, Șt. Ciobanu, R. Rosetti, S. Dragomir, I. Lupaș, N. Corivan, V. Neteaa, Șt. Pascu, N. Cordoș, L. Maior, V. Russu, Gh. Cliveti, M. Cojocariu, Anast. Iordache ș.a. Menționăm în mod special lucrările unor istorici străini remarcabili, T.W. Riker, Sherman D. Spector, K. Hitchins, R. W. Seton-Watson.

Vreau să aduc mulțumiri soției mele, Rodica, pentru ajutorul dat la tehnoredactare, d-nei Iuliana Galan, de la Biblioteca Universității „Ștefan cel Mare” Suceava și d-nei Elena Pintilei, de la Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera” Suceava, care mi-au pus la dispoziție cărțile solicitate cu promptitudine și competență.

Ian. 2017 - Nov. 2018

IOAN POPOIU

CAPITOLUL I

PRINCIPATELE ROMÂNE ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, odată cu cristalizarea conștiinței naționale, se poate vorbi de încheierea națiunii române, în spațiul etnic și cultural al vechii Dacii. În aceeași vreme, a fost declanșată lupta de emancipare națională, avându-și originile în conflictul dintre domnia fanariotă și boierimea pământeană.

Războiul ruso-turc (1768-1774) a scos la suprafață, încă o dată, tendințele antifanariote și antiotomane din societatea românească. În luptele dintre ruși și turci, românii au luat parte ca voluntari de partea forțelor ruse, contribuția lor fiind apreciată de generalul Rumianțev. În acest efort de emancipare națională, accentul s-a deplasat de la acțiunea militară la cea politică, prin prezența în Rusia a două delegații românești, una din Țara Românească și alta din Moldova. Nicolae Iorga aprecia că „*muntenii se găsesc pentru prima dată alături de moldoveni în aceeași acțiune politică*”. Există un curent rusofil puternic printre boierii români, care s-a prelungit până la mijlocul secolului al XIX-lea, iar exponenții acestui curent ar fi dorit ca Principatele să fie controlate de Rusia, prin instituirea unui protectorat. Însă planul rus de anexare a Principatelor a fost abandonat, datorită opoziției Austriei și intervenției Prusiei. După cucerirea Crimeii de către armata rusă s-a încheiat un armistițiu, în urma căruia au avut loc negocieri de pace la Focșani. La tratative au fost admiși și delegați ai Principatelor care au prezentat doleanțele lor.¹

La aceste tratative de pace, din anul 1772, boierii munteni și moldoveni s-au adresat delegațiilor puterilor creștine prin memorii identice. Ei cereau, la 24 iulie/4 august, ca la încheierea păcii, puterile europene să recunoască unirea și independența țărilor române, sub un domn pământean și sub garanția colectivă a puterilor europene, Austria, Rusia și Prusia. În același an, boierii români au înaintat delegațiilor străini de la Focșani, textele acelor „capitulații” sau „tractate”, acte de închinare încheiate de domnii români în Evul Mediu, plâsmuiri politice moderne cu caracter național. Aceste documente, care au fost acceptate de puterile europene și

nu au fost contestate de Poartă, au constituit argumentul juridic al revendicării autonomiei complete a Principatelor și al articolului XVI din tratatul de la 1774, ca și al hâtișerifului acordat Principatelor, în decembrie 1774.

Însă aceste demersuri diplomatice și speranțele nutrite de clasa politică românească au fost spulberate de încheierea Tratatului de pace de la Kuciuc-Kainargi (10/ 21 iulie 1774). Noul tratat, încheiat la sfârșitul războiului ruso-turc din anii 1768-1774, urma să aducă schimbări importante în raporturile dintre țările române și Imperiul Otoman. Articolul XVI din Tratat conferea ambasadorilor Rusiei la Constantinopol drept de reprezentare în numele Țărilor Române, atunci când împrejurările o cereau, iar guvernul otoman se obliga să fie receptiv la aceste intervenții. Exercitându-și aceste prerogative, diplomații Rusiei au contribuit la fundamentarea unui nou statut legal al Țărilor Române, iar Poarta a fost obligată să definească mai precis legăturile dintre ea și acestea și, astfel, să recunoască principiul autonomiei, ignorat mai ales după 1711.

La scurt timp după încheierea tratatului de la Kuciuc-Kainargi, ca răspuns la cerințele Rusiei, sultanul a emis hâtișerif-uri către domnii Moldovei și Țării Românești, prin care impunea limite serioase suzeranității politice și privilegiilor otomane. Aceste acte oficiale otomane recunoșteau, în principiu, autonomia Principatelor și limitau puterea dregătorilor otomani de a se amesteca în treburile interne ale Țărilor Române, interziceau detronarea domnilor fără motive temeinice, interziceau turcilor să dețină proprietăți în Principate și cereau restituirea pământurilor luate de la mănăstirile creștine din apropierea raialelor. Majoritatea prevederilor tratatului vor fi însă ignorate de guvernul otoman, care a continuat amestecul în treburile interne ale Principatelor și exploatarea lor economică. Astfel, nici tratatele ruso-otomane, nici hâtișerif-urile emise ulterior nu au adus modificări în subordonarea politică a Țărilor Române față de Poartă și în micșorarea obligațiilor economice ale acestora. În același timp, și-au făcut apariția noi forțe prevestitoare ale schimbării, în rândurile boierilor din Țara Românească și Moldova au apărut grupări care acționau pentru o reformă politică a Principatelor, în timp ce marile puteri europene au început să vorbească despre problema românească în cadrul Chestiunii Orientale.²

În această etapă a luptei de emancipare națională (1774-1821), programul politic va fi orientat prioritar spre obiective interne, forma de guvernământ, împărțirea puterii, structura politică. Boierii moldoveni s-au plâns generalului Rumianțev, pentru faptul că Rusia i-a abandonat turcilor, pentru ca apoi să se convingă că jocul de interese al marilor puteri creștine poate afecta grav situația Principatelor. Astfel, în anul 1775, Austria a ocupat partea de nord a Moldovei (Bucovina), regiune importantă pentru ea, prin anexarea Galiției, în 1772, de la Polonia. După 1774, dezvoltarea politică și economică a Principatelor a fost tot mai mult asociată cu interesul crescând al puterilor europene, mai ales al Rusiei și Austriei, în sud-estul Europei. În același timp, activitatea politică revendicativă națională din Principate a luat amploare și a continuat prin alte memorii, alcătuite de

opoziția boierimii liberale, la care s-au asociat și mișcări conspirative împotriva domnilor fanarioți. În anul 1778, în Moldova, boierii conduși de M. Bogdan și Ioan Cuza, sprijiniți și de masonii care tocmai își făcuseră apariția la Iași, au conspirat împotriva domnitorului Moruzi.

Memoriile acestea constituiau o reacție la evenimentele din cadrul Problemei Orientale, și încurajau astfel opoziția internă politică față de regimul fanariot. În timpul războiului ruso-austro-turc (1787-1792), Divanul Țării Românești a prezentat Austriei și Rusiei un memoriu, în mai 1790, prin care se solicita desființarea raialelor turcești Turnu, Giurgiu, și Brăila, stabilirea hotarului pe linia Dunării, înlăturarea domnilor fanarioți și înlocuirea lor cu domni pământeni, neutralitatea și neatârnamarea politică sub garanția Rusiei și Austriei. Memoriul acesta a fost înaintat delegaților la Congresul de pace de la Siștov, din 1791. În memoriu se exprima cu fermitate voința „națiunii” de a-și dobândi statutul de autonomie în raport cu Poarta, sub protecția Rusiei și Austriei, neutralitatea țării, armată proprie, alegerea domnului de către toate stările sociale.³

Revoluția franceză (1789-1799) a dus la intensificarea mișcării de eliberare națională în Principate. Experiența regimurilor revoluționare din Franța, urmată de guvernarea lui Napoleon, i-a determinat pe boierii din Țara Românească și Moldova să-și îndrepte atenția spre Franța și Napoleon, dar speranțele lor au fost înșelate. Napoleon vedea în Principatele Române doar „teritorii de compensație”: în anul 1808, la Erfurt, în cadrul întâlnirii cu țarul Alexandru I, el a consimțit la anexarea Țării Românești și Moldovei de către Rusia. Între 1802-1821, asistăm la un aflux de memorii adresate Austriei și Rusiei, Franței (lui Napoleon), prin care autorii lor, boierii români, cereau protecție și ajutor din partea puterilor Europei și schițau proiecte de reorganizare a structurii politice din Principate.

Aceste demersuri nu au putut schimba statutul internațional al Principatelor, care au rămas sub dominația otomană. În 1802, la cererea Rusiei, Imperiul Otoman a emis un hatîșerif prin care se fixa cuantumul haraciului și durata domniei la 7 ani, iar numirea domnilor se făcea prin consultarea Rusiei. Nerespectarea acestui act de către Poartă va duce la izbucnirea unui nou război ruso-turc (1806-1812) și la ocuparea militară a Principatelor de către Rusia. În cursul negocierilor, Rusia a încercat să impună anexarea Principatelor, dar apropiatul conflict cu Franța a silit-o să se limiteze la anexarea Basarabiei, prin Tratatul de pace de la București, din mai 1812. După această dată, se înmulțesc memoriile boierimii și proiectele de reforme, adresate mai ales Rusiei, pentru eliminarea abuzurilor fanariote, precum cele semnate de Iordache Rosetti Rosnovanu din Moldova (1818) și Barbu Văcărescu din Țara Românească (1819) sau petiția întregului popor din Țara Românească către țarul Alexandru I, din aceeași perioadă.⁴

Constituirea Eteriei (1814), la Odesa, a impulsionat lupta pentru înlăturarea stăpânirii otomane în sud-estul Europei. În Eterie erau primiți mai ales grecii, însă în perioada aceasta emanciparea grecilor era concepută prin eliberarea tuturor popoarelor creștine din sud-estul Europei (greci, români, sârbi, bulgari, albanezi),

cu ajutorul Rusiei ortodoxe. O revoltă generală antiotomană a tuturor acestor popoare sau, cel puțin, a grecilor (cei mai înaintați pe plan economic, politic și cultural) și a românilor din Principate, care beneficiau de autonomie, trebuia să ofere Rusiei pretextul intervenției armatei sale, ca delegat al Sf. Alianțe în sud-estul Europei. Sprijinind aceste planuri, țarul Alexandru, secondat de contele Kapodistrias, ministru său de externe, vedea un mijloc de a rezolva, în sfârșit, Problema Orientală în avantajul Rusiei.

Eterea a găsit numeroși simpatizanți în rândurile boierimii române din Principate. În sprijinul așteptat al Rusiei pentru revolta generală planificată, ei vedeau nu numai certitudinea succesului, dar și garanția că regimul politic nobiliar (boieresc), preconizat în memoriile lor, va fi îndeplinit în Principate după eliberarea de sub stăpânirea otomană. În memoriile sau proiectele de reformă, de la începutul secolului al XIX-lea, se vorbește despre diverse forme de guvernământ, de la monarhia constituțională până la republică. În Moldova, boierul D. Sturdza elaborează planul unei republici „aristo-democraticești”, în anul 1802, apoi, tot în acest Principat, Șt. Crișan-Körössi concepea înființarea unui stat românesc, modern și independent, în anul 1807, iar în Țara Românească, opt mari boieri elaborează planul înființării unei „societăți” pentru buna conducere a statului. În concluzie, mișcarea de idei din Principatele Române, la începutul secolului al XIX-lea, vădește tot mai insistent preocuparea de a găsi o soluție politică favorabilă emancipării Moldovei și Țării Românești de sub dominația otomană, anacronică, prin curmarea regimului politic revolut fanariot.⁵

Revoluția lui Tudor Vladimirescu din 1821

Mișcarea din Principate din 1821 se înscrie în aceeași luptă a popoarelor din sud-estul Europei, care viza emanciparea de sub dominația turco-fanariotă, cuprinzând o componentă națională și una socială. În primul document al mișcării (revoluției), Proclamația de la Padeș, din ianuarie 1821, era invocat dreptul de „rezistență la opresiune”, în spiritul epocii de după 1789, și se lansa o chemare la acțiune pentru schimbarea stării de lucruri din țară: „veniți unde...se află Adunarea cea orânduită pentru binele și folosul a toată țara”. „Adunarea norodului”, cum o intitulase Tudor, avea o dimensiune politică și una militară, înfățișându-se ca o armată revoluționară, dar cu obiective largi, naționale, reprezentative pentru întreaga societate. În martie 1821, ajuns lângă București cu „Adunarea cea mare”, el se adresa locuitorilor orașului cu această chemare: „norodul Țării Românești s-a ridicat pentru dreptățile folositoare la toată obștea”. La 20 martie, Vladimirescu a lansat o nouă Proclamație, în care enunța încă o dată motivele ridicării „Adunării norodului”: pierderea libertăților țării și nedreptățile regimului turco-fanariot. Proclamația vorbea despre toți cei care se consideră „părți ale unui neam” și adresa un apel la unire, pentru „câștigarea și nașterea a doua a dreptăților noastre”.⁶